

A KANIZSAI CSATA, 1600. OKTÓBER 7—13.

A 15 éves háborúban (1593—1606) a mezőkeresztesi csatán kívül is több nagy összecsapás volt a török és a császári seregek között. Az egyik legjelentősebb ütközetet Kanizsánál vívták az 1600. évi hadjárat során. A csatáról nem készült még tanulmány, csak két forrásismertető közleménnyel találkozhatunk a magyar történeti szakirodalomban.¹ Ezenkívül az oszmán birodalom történetével, illetőleg a 15 éves háborúval foglalkozó munkákban szerepelnek utalások, amelyek azonban inkább Kanizsa elestére, s nem annyira a csatára vonatkoznak.²

A 15 éves háború 1593-tól 1600-ig terjedő szakaszában a katonai helyzet kiegyensúlyozott képet mutatott. A jelentős várak közül török kézre került Eger (1596), valamint rövid időre Győr (1594—1598). A császári csapatok viszont elfoglalták Esztergomot (1595), illetve visszavették Gyórt (1598). A kisebb várak vonatkozásában a császári csapatok értek el nagyobb sikereket a Felvidéken, a Dél-Dunántúlon és Horvát-Szlavónországban. A török ellen kezdetben aktívan és sikeresen fellépő Erdély (1595) a vesztes mezőkeresztesi csata (1596. október 26.) után egyre inkább elmerült a Báthori Zsigmond sűrű lemondásait követő belső anarchiában. Erdély szülkségszerűen esett ki az erejét, anyagi forrásait felemészítő háborúból, jóllehet Bocskai fellépéséig nem tért vissza a török birodalom vazallusai közé. Erdély kihullása a keresztény koalícióból elkerülhetetlenül magával hozta gyengébb, sorsában osztozó szomszédainak kiesését. Havasalföld fejedelme, a törökellenes harcokban kitűnt Vitéz Mihály (Mihai Viteazul) is egyre inkább belesodródott az erdélyi trón megszerzéséért folytatott kimerítő, s hosszú távon kilátástalan harcba. Így a török a századforduló éveiben, 1599-től kezdve, elsősorban Magyarországra koncentrált. Az elhúzódozó háború hatalmas kiadásokkal járt, a kincstári deficit ijesztő méreteket öltött. A kimerült birodalom anatóliai tartományaiban dzseláli felkelések

1 *Fejzi* művét (Gazavati Teriaki Hasan pasa der Kanizsa) *Kemal bég* könyve alapján ismerteti *Vámbéry Armin*: Kanizsa (1600—1601). *Századok*, 1887. 716—726. o. (a továbbiakban—*Vámbéry*); *Nicolas de Montreux* korabeli tudósítását annak francia fordítása (*Jean Brusté de Montpleinchamp*: L'histoire de Philippe Emanuel de Lorraine, duc de Mercoeur. Cologne, 1689.) alapján közli *Fethrenthel-Gruppenberg László*: Mercoeur lotharingiai herceg magyarországi szereplése. *Hadtörténelmi Közlemények* (a továbbiakban—HK) 1937. 205—234. o. (a továbbiakban—*Fethrenthel-Gruppenberg*)

2 *Hammer-Purgstall, J.*: Geschichte des Osmanischen Reiches. Bund II. Pest, 1843. 646. o.; *Zinkeisen, J. W.*: Geschichte des Osmanischen Reiches. I—VII. Theil. Gotha, 1853—1858. III. 609—610.; *Iorga, N.*: Geschichte des Osmanischen Reiches. I—V. Gotha 1908—1913. III. 334. o.; *Vaughan, D. M.*: Europe and the Turk: A Pattern of Alliances, 1350—1700. Liverpool, 1954. 184—185. o.; *Kortepeter, C. M.*: Ottoman Imperialism During the Reformation. Europe and the Caucasus. New York, 1972. 162. o.; A Magyar Nemzet Története. (Szerk. *Szálgyi Sándor*) 5. k. Magyarország három részre szakadásának története 1526—1608. Irta *Acsády Ignác*. Bp., 1897. 527. o.; Magyarország története II. Egyetemi tankönyv. 1526—1790. A késő feudalizmus korszaka. (Szerk. *H. Balázs Éva—Makkai László*) Bp., 1972. 139. o. (a vonatkozó részt *Sinkovics István* írta); *Rónai Horváth Jenő*: Magyar hadi krónika. 2. rész. Bp., 1897. 146—147. o.; *Doberdói Bánlaki (Breitner) József*: A magyar nemzet hadtörténelme. 14. rész. Bp. 1940. 326. o.; *Magyarország hadtörténete I—II.* (Főszerk. *Liptai Ervin*) I. A honfoglalástól a kiegyezésig. (Szerk. *Borus József*) Bp. 1984. 224—226. o. (a vonatkozó részt *Márosi Endre* írta). (továbbiakban — *Magyarország hadtörténete*) Kanizsa ostromára a legrészletesebb feldolgozás *Cervinka, G.*: Die Eroberung der Festung Kanizsa durch die Türken im Jahre 1600. In: Publikationen des Steiermärkischen Landesmuseums und der Steiermärkischen Landesbibliothek am Joanneum. 3. Band. Graz, 1968. 409—510. o. A csatára l. a 430—434. oldalakat

ütötték fel fejüket, amelyeket részlegesen csak 1602-re, teljes mértékben 1610-re sikerült levérni.³ Az 1599-ben újra nagyvezírré kinevezett Ibrahim pasa ebben a válságos helyzetben nem követhette a háborút elindító Szinán pasa nagyratörő célkitűzéseit; egész Magyarország meghódítását, Bécs és Prága elfoglalását. Az új nagyvezír meglegedett volna egy olyan békével, amely az oszmán birodalomra nézve kedvező eredménnyel zárja le a hosszúra nyúlt háborút. Ibrahim pasa 1599-es hadjárata alkalmával hajlott is a tárgyalásokra, de megegyezés nem született. A török források szerint „Esztergomnak Egerért való elcserélése ügyében néhány hideg szót váltottak.”⁴ Istvánffy Miklós szerint a török nemcsak a háború alatt elvesztett Esztergomot, Füleket és Nógrádot, hanem az újonnan meghódított, majd elvesztett Gyórt is visszakövetelte. A magyarok viszont Egert és Hatvant akarták visszakapni.⁵ Illésházy István információja szerint „az frigyben a volt kévánsága töröknek, hogy Esztergomot visszaadják és örök frigyet szöröz.”⁶ A sikertelen tárgyalások után a nagyvezír hódítással akart érvényt szerezni akarátának, főként a Buda biztosítását ellátó Esztergom visszafoglalását tartotta fontosnak. A rövid hadműveleti idő miatt azonban le kellett mondania a vár elfoglalásáról.

A következő évben Ibrahim pasa újból megkísérelhette valóra váltani elképzeléseit. A török források megemlítik, hogy a török csapatok „Esztergom vára elfoglalásának szándékával” indultak el.⁷ Istvánffy szerint is azt a parancsot kapta a nagyvezír a szultántól, hogy Esztergomot vegye ostrom alá.⁸ Még az 1600. évi török hadjárat előtt sor került újabb békeközvetítő akciókra is. Illésházy arról tudósít, hogy 1599—1600 telén a törökök „az frigyet igen sollicitálták, de az németeknek kevés kedvek vala hozzá.”⁹ 1600 tavaszán Pálffy Miklós kezdeményezésére újabb kísérlet történt a megegyezésre. A tárgyalások javasolt helyszíne Esztergom lett volna, amely ellen a török had felvonulni készült. Pálffy azonban áprilisban meghalt, a tárgyalások előkészítése pedig lassan haladt. Bár a tárgyalásokra mindkét fél kijelölte megbízottait, az események úgy alakultak, hogy megbeszélésekre nem kerülhetett sor. A török ostrom alá vette a dunántúli Babocsa várát. A budai pasa ekkor Esztergom helyett a nagyvezír táborát javasolta a béketárgyalások színhelyéül. Maga Ibrahim pasa állítólag úgy nyilatkozott, hogy majd Babocsa és Kanizsa elfoglalása után válik lehetségessé a tárgyalás.¹⁰

Forrásaink alapján egyértelműen arra lehet következtetni, hogy az 1600. évi török hadjárat az előző évi szerves folytatásaként indult. Mindkét évben ugyanazt a célt tűzte ki a Porta; Esztergom visszafoglalása, vagy tárgyalásos úton való visszaszerzése után a török számára kedvező status quo alapján békét kötni. Bizonyos okok miatt azonban a török hadvezetés lemondott mind az Esztergom elleni támadásról, mind pedig a tárgyalások folytatásáról, s mindkettőt későbbi időre halasztotta.

Mielőtt megvizsgálánk, hogy miért változott meg a török hadvezetés szándéka, röviden vázolnunk kell a Magyarországon levő császári csapatok tevékenységét a török haderő megérkezését megelőző időben. A császári sereg az 1600. évben az előző évihez hasonló defenzív stratégiát folytatott. Ennek oka egyrészt az lehetett, hogy

3 Erdély szerepének ettől eltérő értékelésére l. Nagy László: Erdély és a tizenöt éves háború. *Századok*, 1982. 639—688. o.; a dzseláli mozgalmakra l.: Parry, V. J.: The Ottoman Empire 1566—1617. In: The New Cambridge Modern History (Ed. by Wernham, R. B.) vol. III. Cambridge, 1968. 374. o.; Shaw, S.: History of the Ottoman Empire and Modern Turkey. Vol. I: Empire of the Gazis: The Rise and Decline of the Ottoman Empire, 1280—1808. Cambridge University Press, 1976. 185—186. o.

4 Török történetírók III. 1566—1659. Fordította Karácson Imre. Pecsevi Ibrahim tarikhjából és Kjátib Cselebi fezlíkájából (a továbbiakban—Pecsevi, illetve Kjátib Cselebi). Török—magyarkori történelmi emlékek. Második osztály: Irók. Bp., 1916. 290. o. Naíma, Mustafa: Annals of the Turkish Empire 1591—1659. Translated by Charles Fraser. London, 1832 (a továbbiakban—Naíma). 138. o.

5 Istvánffy Miklós: Magyarország története 1490—1606. Fordította Vidovich György. 2. k. Debrecen, 1868. (a továbbiakban—Istvánffy). 821—822. o.

6 Gr. Illésházy István nádor följegyzései 1592—1603. Közli Kazinczy Gábor. Magyar Történelmi emlékek. Második osztály: Irók. Pest, 1863 (a továbbiakban—Illésházy). 72. o.

7 Kjátib Cselebi, 294. o.

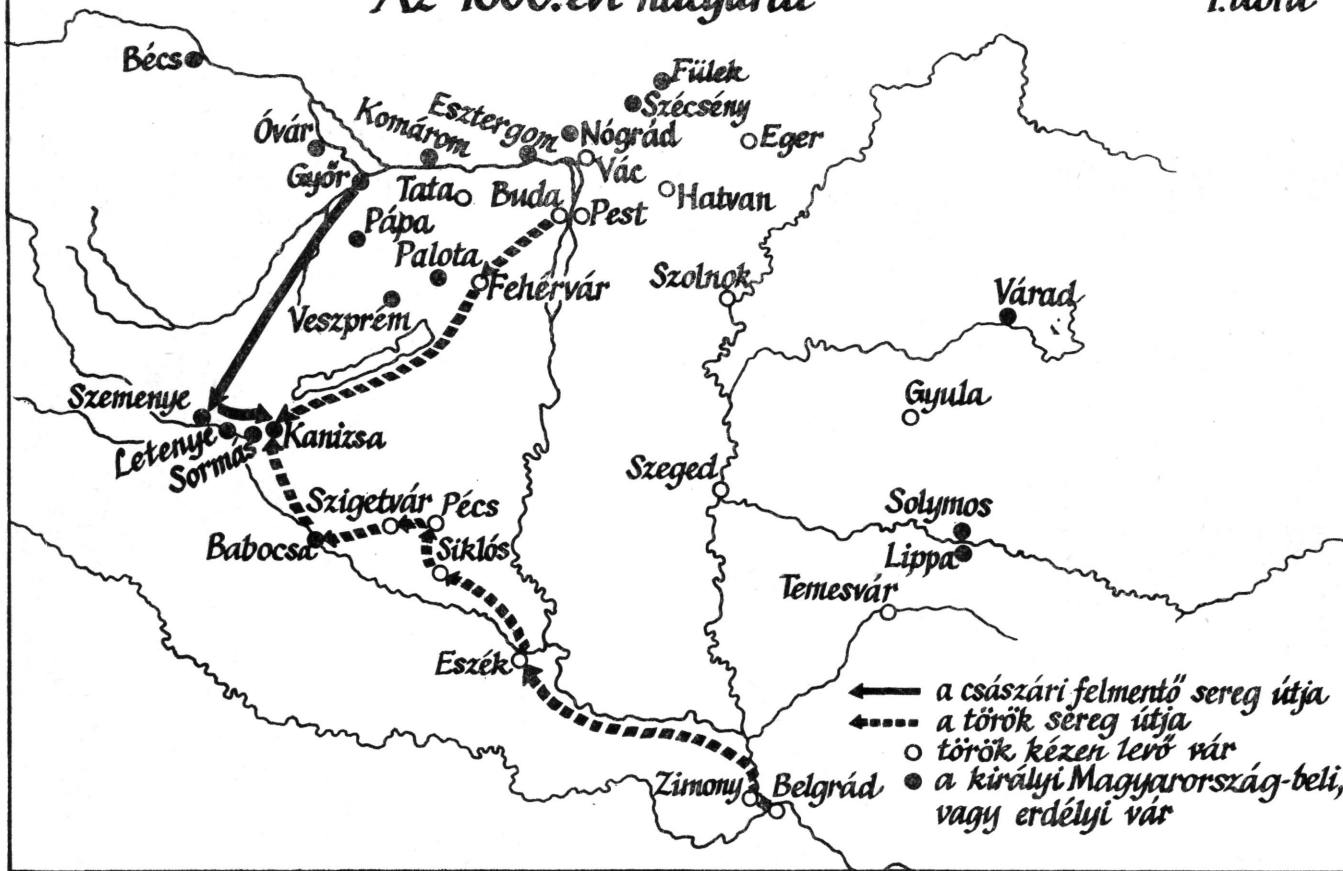
8 Istvánffy, 842. o.

9 Illésházy, 83. o.

10 Uo. 83—84. o.

Az 1600.évi hadjárat

1. ábra

(Esztergom a Duna jobb partján települt, s nem a vázlaton megjelölt bal parton. A hídért elvédezést kér a szerkesztő.)

csak lassan és kis létszámban gyülekeztek a katonák. Másrészt bármiféle offenzívát meghíúsított a pápai őrség lázadása. A 3 ezer fős pápai őrsegből 1500 vallon származású zsoldos volt. Fizetelenségük miatt a vallonok június 1-én fellázadtak és megszállták a várat, a német és magyar katonákat lefegyverezték. Felvették a kapcsolatot a törökkel is és zsoldhátralékuk kifizetése ellenében Pápát hajlandók voltak átengedni az ellenségnek. Kérték azt is, hogy a várható támadással szemben a török védje meg őket, küldjön csapatokat a várba. A törökök azonban lassan reagáltak, s így elmulasztották a kedvező alkalmat az 1594-ben kezükre került, de 1597-ben elvesztett vár visszaszerzésére. A császári csapatok viszont hamarosan megérkeztek és június 24-én már ostrom alá vették Pápát. A hosszú ostrom alatt Adolf Schwarzenberg generális is elesett, végül augusztus 11-én sikerült bevenni a várat. A lázadó vallonok egy része azonban kivágta magát, elmenekült és csatlakozott a törökhöz.¹¹ A pápai ostrom után a császári sereg Győrbe vonult vissza.

A török sereg közben Ibrahim nagyvezír vezetésével elindult „a hitért vívandó harc központjából, Belgrádból”, amely a hosszú háborúban a sereg fő kiindulási és telelési bázisává vált.¹² Itt várták be az Isztambulból érkező zsoldosokat is. A nagyvezír augusztus 10. körül vonult Zimony mezejére, onnan pedig Eszékre. Itt a török csapatok három napig táboroztak, közben Ibrahim pasa haditanácsot is tartott. A haditanács ideje alatt panaszok érkeztek a nagyvezírhez a kanizsaiak ellen. Kjátib Cselebi szerint a kanizsai ellenség „minduntalan a Duna és Dráva partjain kalandozott, az utakat elállította s a belgrádi malmokból a lisztet, embereket elrabolta...”¹³ Illésházy szerint a nagyvezír a szegény községek, Baranya és Somogy keserves panaszán háborodott fel; a szabad hajdúk ugyanis kifosztották őket és kegyetlenkedtek velük.¹⁴ Istvánffy úgy tudta, hogy nem a kanizsaiak, hanem Hans Sigmund Herberstein horvátországi parancsnok küldte ki a Harsányt fosztogató katonákat.¹⁵ A kanizsai hadjárat után kiadott fejháméban azt olvashatjuk, hogy éppen Buda vidékére érkezett a nagyvezír a sereggel, amikor „Babocsa és Kanizsa nevű ellenséges várak rablóbandái a budai úton fekvő hidakat felégették és a kezükbe került rājāt tüzzeleg-vassal pusztították. Minthogy ezek elhárítása szükséges és fontos volt, menetünk gyeplője ama vidék felé irányítottott.”¹⁶ A kanizsaiakhoz helyesen, vagy tévesen kapcsolt akció változást idézett elő a török hadjárat tervben. Török források szerint a Pécsen lakó és ezért a kanizsaiak elleni fellépésben érthető módon érdekelt Terjáki Haszán pasa javasolta a divánban, hogy az eszéki híd és a budai út biztosítása céljából foglalják el Babocsa várát.¹⁷ *A török utánpótlási vonal biztosításának fontosságát már az előző évi események, a hajdúk sikeres támadásai a török dunai élelemszállítványai és az eszéki híd ellen, megmutatták.* Haszán pasa javaslata látszólag nem mondott ellent az Esztergom elfoglalására vonatkozó szultáni parancsnak, valójában azonban lehetetlenné tette annak megvalósítását. Kjátib Cselebi az eszéki tanácskozással kapcsolatban megemlíti, hogy „magának a szerdárnak (ti. Ibrahim pasának — T. S. L.) is Kanizsa elfoglalása volt a terv.”¹⁸ Eszerint már az eszéki haditanácson nemcsak Babocsa, hanem Kanizsa elfoglalása is fölmerült. A hadjárat terv megváltoztatásában jelentős szerep jutott török források szerint Terjáki Haszán pasának, aki a befolyásolható nagyvezírt meggyőzte elképzelése

11 Istvánffy, 830—833. o. szerint 200 vallon vágta ki magát; Pecevei, 152—153. o.; Kjátib Cselebi, 292—293. o.: 500—600 francia csatlakozott; Illésházy, 85. o. 400 főre tette számukat; a pápai lázadásra újabban l. Veress D. Csaba: Várak a Bakonyban. Bp., 1983. 147—150. o.

12 Az idézet a kanizsai fejháméból való, magyarul kiadta Fekete Lajos: A velencei állami levéltár magyar vonatkozású fejháméi. Levéltári Közlemények, 1926. (a továbbiakban—Fekete) 154. o.; Belgrád szerepe l. Tóth Sándor László: A török hadjétevényesség akciórádiusza a 15 éves háborúban. HK 1985. 4. sz. 770., 773. o.

13 Kjátib Cselebi, 294. o.; Naíma, 147. o.

14 Illésházy, 84. o.

15 Istvánffy, 841. o.; l. még a hajdúk tevékenységére Szamosközi István történeti maradványai 1542—1608 (a továbbiakban—Szamosközy). (Kiadta Szilágyi Sándor.) Magyar történelmi emlékek. 4. k. Második osztály: írók. Bp., 1880. 152. o.

16 Fekete, 154. o.

17 Kjátib Cselebi, 294. o.; Naíma, 147—148. o.; Vámbéry, 718. o.

18 Kjátib Cselebi, 295. o.

helyességéről. Istvánffy ezzel szemben Naszuf szigetvári parancsnoknak tulajdonította ezt, aki a kanizsaiak ellen hangolta a nagyvezírt. Szerinte Ibrahim pasa csausokat küldött Isztambulba, hogy kérjék a szultáni hozzájárulást a haditerv megváltoztatásához. Ezek tíz nap alatt meghozták az igenlő választ.¹⁹ Mivel Kjátib Cselebitől tudjuk, hogy a nagyvezírhez Eszékre követ érkezett Mihály havasalföldi vajdától és ő ezt Hamza efendivel Isztambulba küldte; feltételezhető, hogy talán ekkor kérhette a szultán hozzájárulását Kanizsa ostromára.²⁰ A Siklósra vonuló nagyvezír előreküldte Murad pasát és Mehmed kethüdát, akik három nap alatt megadásra kényszerítették Babocsa várát.²¹ Itt, a vár alatt, rendkívüli ajak divanit tartottak,²² amelyen ismét Terjáki Haszán elképzelése győzedelmeskedett. Haszán szerint „ha ezen a vidéken Muraköz és a Balaton tó várainak kulcsa, az ellenség országának erős gátja, Kanizsa várának elfoglalása is sikerül, azzal nagy dolog történik.” A fethnâme Kanizsát a hitetlenek országa kulcsának és az átkozott Engürüsz [Magyarország] vaskapujának nevezte.²³ Ibrahim nagyvezír Budát féltette és felvetette a kérdést, hogyan védjék meg az ellenséggel szemben, ha ők Kanizsa és nem pedig Esztergom ellen vonulnak. Fejzi szerint Murad pasa javasolta azt, hogy Terjáki Haszán menjen Buda védelmére, a Budán levő Lala Mehmed ruméliai beglerbég pedig csatlakozzon seregével Kanizsánál.²⁴ *Az a személy tehát, akitől a kanizsai hadjárat elképzelése származott (ténylegesen vagy pedig csak Kanizsa 1601. évi védőjének tulajdonították utólag a krónikások!), a pasák, vagy a nagyvezír intrikája következtében nem vehetett részt Kanizsa ostromában.*

Az eszéki és babocsai tanácskozásokon tehát a török hadvezetés a hadjárat célját és útvonalát megváltoztatta. Ezzel kétségtelenül meglepte a császári hadvezetést, amely az előző évhez hasonlóan Esztergom térségébe várta az ellenséget, ezért Győr-nél táboroztatta csapatait. A császári hadvezetés azt is e napokban, szeptember elején tudta meg, hogy béketárgyalásokra abban az évben vagy egyáltalán nem, vagy pedig csak Kanizsa ostroma után fog sor kerülni. Szeptember elején az északon elhelyezkedő és béketárgyalásokra, illetve Esztergom ostromára számító császári hadvezetés lépéshátrányba került. Győrtől sokkal távolabb volt Kanizsa, mint Babocsától. Ráadásul a császári sereg még igen kis létszámú volt, csapatokat kellett bevárni. Mátyás főherceg helyett új fővezér került a sereg élére, a lotharingiai származású Philip Emanuel Mercoeur herceg.²⁵ A császári csapatok csak szeptember 16-án indultak el az ostromlott Kanizsa felmentésére.

A Kanizsa ellen felvonuló török had létszámára vonatkozóan csak becsléseket tehetünk. San Clemente prágai spanyol követ 40 ezerre, Cornazzani 100 ezerre tette azt. Nicolas de Montreux és Fejzi 120 ezer főről tudósítanak.²⁶ Az oszmán sereg legértékesebb részét a szultáni zsoldosok jelentették. A janicsárokat Tirnakdzsi Haszán aga vezette. Mivel a szultán ezúttal nem vonult hadba, a janicsárok egy részének Isztambulban kellett maradnia. Így az Ibrahim nagyvezírről levő janicsárok létszámát legfeljebb 15—20 ezer főre tehetjük. Szokatlannak számított az is, hogy a janicsár aga csatlakozott a hadjáratához a szultán távollétében. Ilyen esetekben ugyanis korábban csak helyettese, a kethüda kísérte el a hadjáratba a szerdárt.

¹⁹ Istvánffy, 841—843. o.

²⁰ Kjátib Cselebi, 295. o.

²¹ Uo.; Naïma, 148. o.; Vámbéry, 719. o.; Bethlen Farkas szeptember 4-re tette Babocsa feladását, 1. *Wolfgangus de Bethlen*: Historia de Rebus Transsylvanicis (editio Secunda). Tomus IV. Cibinii, 1783. 617—618. o.

²² Vámbéry, 719. o.; az ajak diváni (lőháton ülve tartott haditanács) fogalmára l. *Generál Tibor*: Az oszmán-török haderő szervezete és vezetése a birodalom fénykorában. HK 1984. 620—621. o.

²³ Kjátib Cselebi, 295—296. o.; Naïma, 149. o.; Fekete, 154.

²⁴ Kjátib Cselebi, 296. o.; Naïma, 149. o.; Vámbéry, 720. o.

²⁵ Az új fővezérre l. *Fethrentheil-Gruppenberg*, 206—209. o.; *Vaughan, D. M.*: i. m. 184. o.

²⁶ A követjelentésekre l. *Óváry Lipót*: A Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottságának oklevélmásolatai. II. füzet. Bp. 1894. 254. o. (1600. szept. 25-i és okt. 16-i jelentések); *Fethrentheil-Gruppenberg*, 212. o.; Vámbéry, 721. o.

A janicsár aga részvétele az ilyen hadjáratokban csak 1594-től vált általánossá.²⁷ A janicsárokon kívül Isztambulból érkezett még a topesi basi és a dzsebedzsi basi alakulata (tüzérség és fegyverművesek). A hadjáratban részt vett a Budáról Kanizsához rendelt ruméliai sereg is. Lala Mehmed hadához csatlakoztak Fehérváron a vallonok, akik létszáma 500 körül lehetett. A ruméliai beglerbég útközben visszafoglalta az előző évben elesett két kis Somogy megyei palánkot, Lakot és Bolondvárat.²⁸ A kanizsai harcok során a török források megemlítik a müteferrikák lovas alakulatát, az anatóliai és a diarbekiri beglerbégek seregét. A tatárok is csatlakoztak néhány ezer fővel a hadjáratához.²⁹ A portai zsoldosok számát 20 ezer főre becsülvék, a szpáhi-lovasságot minimálisan 30 ezer fővel számolvék, legalább 50 ezer főre tehetjük a török reguláris csapatok létszámát.³⁰ Ehhez szép számmal járultak nem reguláris elemek (tatárok, akindszik stb.). A kíséző szolgazemélyzet is jelentős létszámú lehetett. A Kanizsát ostromló török sereg túlnyomó része lovas volt, kivételt csak a janicsárok és a Pápráról szökött vallonok jelentettek.

Mielőtt a kanizsai ostrom menetét vázolnánk, szólnunk kell magáról a várról. Kanizsa vára Szigetvár eleste (1566) után jutott fontos szerephez. A Dráva-menti, Dél-Dunántúlon keresztül Bécs ellen indított támadások, az örökös tartományokat is veszélyeztető török portyák elhárítása volt a feladata. A drinápolyi béke (1568) után Kanizsán nagy költséggel új várat építettek. Az ötszög alaprajzú, részben fülesbástyás, részben rondellás kis alapterületű palánkvár hosszú ideig aligha tarthatta fel az ostromlókat.³¹ A várról Kjátib Cselebi azt írta, hogy „a Berek nevű víz közepén, sík szigeten fekvő tömésfal kerítésű (ti. palánk — T. S. L.) erős vár, melynek két oldalán egy-egy nyíllövésnyi távolban a folyóig menve, nádas, mocsaras hely van, a közepében pedig erdős, hegyes vidék. Sem ostromsáncokkal megközelíteni, sem pedig aláaknázni nem lehet és ha bármiféle ágyúval is lőnek rá, a golyó elmerül és ott marad.”³² A fethnámében azt olvashatjuk Kanizsáról, hogy „vizek és mocsarak közt fekvő hatalmas erősség s ennél fogva megrohanására erő, aláaknázására lehetőség nem volt.”³³ Pecsevi megemlíti, hogy „Kanizsát nagy tó vette körül s csak a nyíl ért el a várba minden oldalról... A tavon kívül nagy hegyek és erdők voltak, a várhoz pedig a tó miatt nem lehetett közeledni.”³⁴ Ha eltekintünk a török forrásokra jellemző, a vár erősségét felnagyító túlzásoktól, kétségtelen, hogy a vár ostroma bizonyos nehézségeket jelentett a török csapatok számára. A széles várarak miatt közvetlen ostromra nem volt lehetőség, a falak lövetése és a várarak feltöltése után lehetett csak megrohamozni a várat. Ez hosszás előkészítést igényelt és így Kanizsa legalább egy hónapig kitarthatott. Joggal számíthatott arra az 1598-ban főkapitánnyá kinevezett Georg Paradeiser, hogy a Győrnél táborozó császári seregtől még idejében segítséget fog kapni. *A felmentési kísérlet sikerétől, vagy kudarcától függött voltaképpen Kanizsa sorsa*, mert közel két hónapos kitarásra, mint 1594-ben a jóval erősebb Győr vára, nem lehetett képes. A kanizsai várban Istvánffy szerint 800 német és 800 magyar gyalogos, 400 lovas és 100 puskás német lovas volt. Így az őrség létszámát 2100 főre tehetnénk, de a történetíró megjegyzi, hogy a zsoldhiány miatt kevesebben voltak.³⁵

27 A janicsárok számát 20 ezerre tette egy velencei követjelentés, l. *Veress, Andrei: Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării-Românești. Vol. VI. București, 1933. 153. o.; általában l. Pecsevi, 104. o.; l. még Generál T. i. m. 619. o.*

28 A vallonok létszámára l. 11. jegyzet; a konstantinápolyi angol követ, Lello 1500—2000 franciát említ, l. *Orhan Burian: The Report of Lello. Third Ambassador to the Sublime Porte. Ankara, 1952. 3. o.; a két vár elfoglalására l. Pecsevi, 156. o.; Kjátib Cselebi, 296. o.*

29 *Kjátib Cselebi, 294, 296, 299—300. o.; Vámbéry, 724—725. o.*

30 Legújában 48 ezer főre tette *Marosi Endre, l. Magyarország hadtörténete I. 224. o.*

31 L. az előző jegyzetet.; l. még *Szentirmai Imre: Magyar hadiszervezet a tizenöt éves török háború idején. 1593—1608. Esztergom, 1908. 36. o.; Gerő László: Magyarországi várépítéset. Bp., 1955. 371—373. o.; Szántó Imre: A végvári rendszer kiépítése és fénykora Magyarországon 1541—1593. Bp., 1980. 41. o.*

32 *Kjátib Cselebi, 296—297. o.; l. még Naïma, 149. o.*

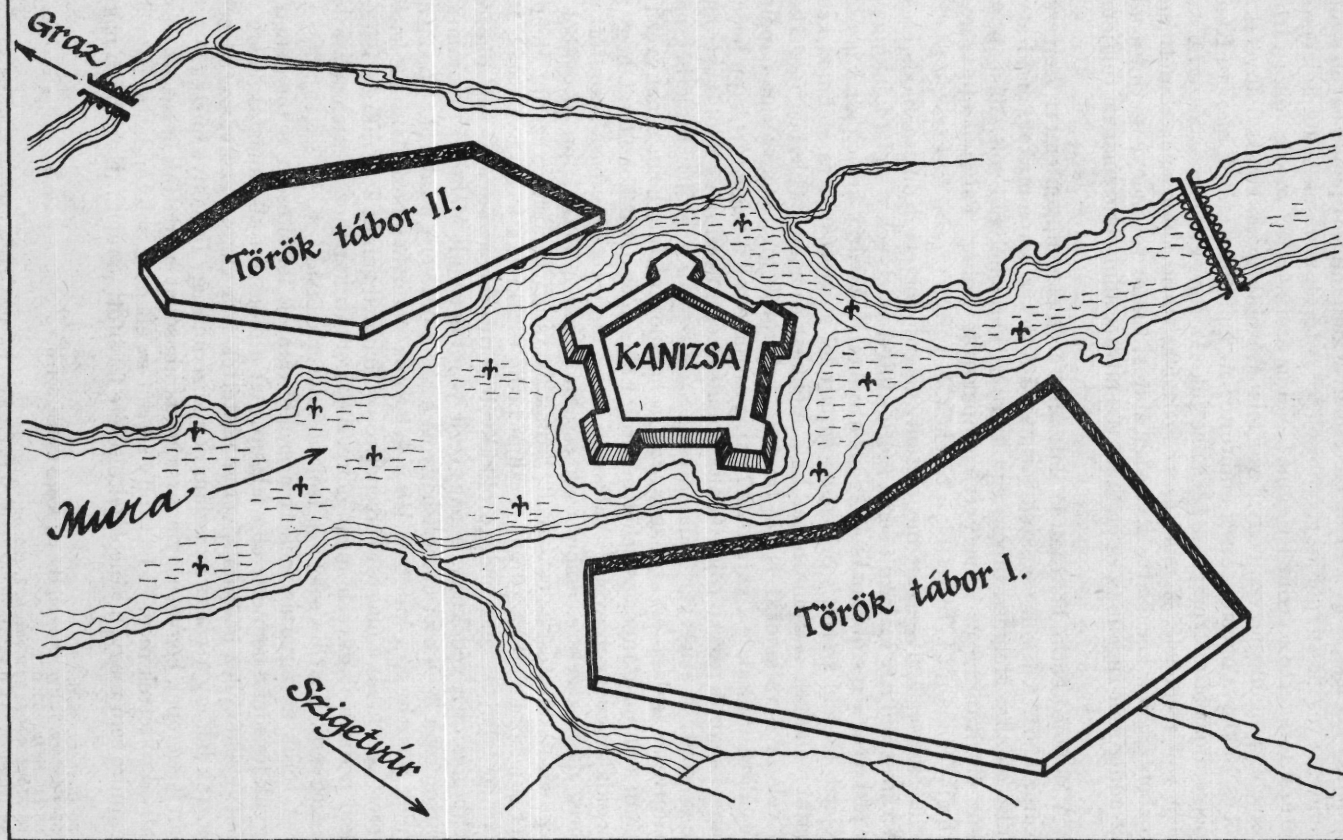
33 *Fekete, 154. o.*

34 *Pecsevi, 156. o.*

35 *Istvánffy, 843. o.; Rónai Horváth Jenő (i. m. 146. o.) szerint 1600 gyalogos és 800 lovas volt a várban.*

Kanizsa vára

2. ábra

Illésházy azt írja, hogy „400 német, magyar, mind futott nép és egyéb számon voltak benne, kevés eleség, porok, golyóbisok.”³⁶ A török források közül Fejzi erős túlzással 60 ezer főre tette a védők létszámát. Naima szerint 3500 védője volt a várnak. Kjátib Cselebi pedig megjegyzi, hogy a vár feladásáról tárgyaló kanizsai követek 200 lovasról és 1500 gyalogosról tettek említést.³⁷ Az említett források alapján Kanizsa védőinek számát közel 2 ezer főre becsülhetjük. Az őrség élelemmel, lőszerrel való ellátása nem volt megfelelő. A zsold és az ígért 500 hordó lópor sem érkezett meg időben, közben a török körülvette a várat.³⁸ Marosi Endre véleménye szerint a mulasztások az addig sem rugalmas és eredményes udvari adminisztrációnak tulajdoníthatók.³⁹

A Mehmed kethüda vezetése alatt álló török elővéd szeptember 7-én érkezett meg Kanizsához. A török csapatok járhatóvá tették a sáros utakat, majd átvonultak a túlsó oldalra. Mehmed tábora egy kiürített várkastélynál volt. Másnap, szeptember 8-án ért Kanizsához a nagyvezír csapataival. Tábornak Palinnál ütött, így Kanizsát mindkét oldalról körülvették a törökök. *A várostrom első szakasza, a vár körülzárása tehát szeptember 7—8-án megtörtént, elkezdődhetett Kanizsa módszeres ostroma.* A várostrom egy kialakult séma szerint folyt, amelynek részei a falak megközelítése, a réslövés, a résrobbantás és végül a roham.⁴⁰ A várat két oldalról is ostromolták. Kjátib Cselebi szerint a *Szigetvári kapu* felől a janicsárok és Mehmed kethüda csapatai vonultak ostromsáncba. Lala Mehmed ruméliai beglerbég megérkezése után a vele levő vallonokat is ide rendelték. A török krónikás szerint naponta 4—500 ágyúlövést adtak le a várra és 17 napig ostromolták a szigetvári kapu felől. Ezután a sereg nagyobb része a túlsó oldalra vonult át és a *Bécsi kapu* felől is ostromolni kezdte a várat. A szigetvári oldalon csak Szufi Szinán anatóliai beglerbég maradt csapataival.⁴¹ Isolano azzal magyarázza a hadmozdulatot, hogy a nagyvezír el akarta vágni a várat utánpótlási lehetőségétől. Ehhez még azt is hozzáteszi, hogy a vár azon az oldalon gyengébb volt.⁴² Valószínű az is, hogy Ibrahim pasa számított a felmentő sereg megérkezésére, amely csak északról, azaz a Bécsi kapu irányából hozhatott segítséget, erősítést az ostromolt várnak. Istvánffy tudósítása szerint Mehmed délről, két sáncból lövette a várat; Ibrahim pedig északról, a leégett városból. Mivel a vár hármassal és széles, mély árokkal volt körülveve, az ágyúzás nem okozott különösebb gondot a védőknek. A nagyvezír végül átvonult Mehmed táborához és a túlsó parton csak 3—4 ezer embert hagyott a tábor őrzésére, a tatárokat pedig a környező vidék pusztítására küldte.⁴³ Ha a két török vezér hadmozdulatának leírásában követett is el hibát a magyar történetíró — Mehmed vonult át északra a Bécsi-kapuhoz, nem pedig a nagyvezír ment délre, a Szigetvári kapuhoz — tudósítása lényegében megegyezik Kjátib Cselebi és Isolano információival.

A török az ágyúzás mellett a széles várak feltöltésére is törekedett, mert az ágyúk lövedéke nem érte el a falakat. Azt a módszert alkalmazták, hogy vesszőkből font, gyékényhez hasonló sövényt terítettek le a vízre. Pecsevi szerint erre fát halmoztak fel, így a vár és az iszlám nép közé mintegy függőnyt húztak.⁴⁴ A fethnáméban is szerepel, hogy „hegymagasságú farakásokat hordattak össze.. a vár mocsarai gallyal töltettek meg.”⁴⁵ Istvánffy szerint az ellenség, miután látta, hogy ágyúzással semmire sem megy, a sáncok feltöltésére fordította erejét. „Ez okból a nagyszámmal

36 Illésházy, 85. o.

37 Vámbéry, 721. o.; Naima, 154. o.; Kjátib Cselebi, 301. o.

38 Istvánffy, 843. o.

39 Magyarország hádtörténete, I. 225. o.

40 Istvánffy, 844. o.; Perjés Géza: Zrínyi Miklós és kora. Bp. 1965. 144. o.; Marosi Endre: Török várostromok Magyarországon, II. Szulejmán korában. HK 1975. 429. o.

41 Kjátib Cselebi, 297. o.

42 Bendai Kálmán: Giovanni Marco Isolano gróf ezredes feljegyzései a magyarországi török háborúról 1594—1602. HK 1983 (a továbbiakban—Isolano). 670. o.

43 Istvánffy, 844. o.

44 Pecsevi, 157. o.; Kjátib Cselebi, 297. o.

45 Fekete, 154. o.

összehajtott parasztsággal hat láb hosszú hasábokat vágatott, mit tevékkel és igavonó barmokkal összehordván, a sáncok szélén halmozott fel, hogy azokat nyomról nyomra előretolván, a túlpartig utat készítsen.”⁴⁶

Kanizsa elhúzódo ostromában váratlan fordulatot jelentett a vár lőporraktárának felrobbanása. Pecsevi szerint Allah kegyelméből „a vár lőporraktárába tűz esett, az a levegőbe repült és a körülötte levő átkozottak is mind élettelenül a megsemmisülés porába hullottak.”⁴⁷ Kjátib Cselebi a robbanást Rebi-ül-evvel hónap 15-ik napjára, azaz szeptember 23-ra tette. Szerinte a várban levő török foglyok, akik éjjel az ágyúk okozta réseket tömték be, munkájukból visszatérve nyitva találták a lőporraktár kapuját és az egyik fogoly égő kanócot dobott be rajta. A robbanás megsemmisítette az itt tárolt lőport és hadiszert, de a lőporraktár feletti toronyban levő török foglyok is áldozatul estek. Hasonlóképpen török fogoly művének tartja a robbanást Fejzi is.⁴⁸ Istvánffy ezzel szemben azt állítja, hogy a kanizsai tüzérparancsnok vállalkozott arra, hogy apró lőporos zacskókkal felgyújtja a török farakásokat. Emberei figyelmetlensége következtében azonban a lőportorony a levegőbe repült, a tüzérparancsnok, valamint húsz ember életét vesztette.⁴⁹ A lőportorony felrobbanása — amelyet újabban Marosi Endre szeptember 25-re datált — rendkívül súlyos helyzetbe hozta Kanizsa védőit. A lőpor java része, mintegy 70 mázsa megsemmisült; a várfal egy része is leomlott. A maradék lőpor alig volt elég a török támadásainak visszaverésére.⁵⁰ A válságos helyzetben Paradeiser főkapitány Zrínyi Györgytől kért segítséget. Zrínyi válaszában megírta, hogy Mercoeur herceg már megindult a felmentő sereggel és idejében a vár segítségére fog menni.⁵¹

A szeptember 16-án elinduló császári sereg létszámával kapcsolatban a források eltérő adatokat közölnek. Istvánffy szerint a herceg 2 ezred lotharingiai lovast, 1 ezred vallont és 300 vérttest hozott magával. A győri táborban pedig 10 ezer magyar és német lovas volt, amelyeknek parancsnokai Hollach, Thurn, a tesseni herceg és Hoditz voltak. Őt gyalogezred állt rendelkezésre, amelyeket Sulz, Hoffkirchen, Schönberg, Mersperg és Preiner vezettek. A gyalogezredek azonban nem voltak teljesekek, mert Győr őrségében maradt egy részük. A győri tábor összlétszámát Istvánffy alapján 18 ezer főre, de ennél inkább kevesebbre tehetjük.⁵² Vele szemben Hannibal Matthey du Mont, Mercoeur herceg egyik embere úgy tudósít, hogy 7 vagy 8 ezernél többen nem gyűltek össze a táborban.⁵³ A felmentő sereg előbb a Mura partján levő Döbrinél vert táborot. Mercoeur herceg parancsot küldött a Tárnoknál állomásozó magyar és horvát hadaknak, hogy Szemenyénél csatlakozzanak a sereghez. E csapatokat Zrínyi György, Batthyány Ferenc, Draskovics János horvát bán és Herberstein ezredes vezette. Matthey du Mont szerint Zrínyi György 2 ezer lovassal és gyalogossal rendelkezett. A horvát bán csapatait is 2 ezer, Herberstein hadát 1600 főre teszi.⁵⁴ E forrás alapján a Szemenyénél csatlakozó magyar és horvát csapatok megközelíthették a 6 ezer főt. Illésházy viszont Nádasdy Ferenc dunántúli főkapitány, Zrínyi György, Draskovics János bán és a horvát főkapitány csapatait 10 ezer főre tette.⁵⁵ A szemenyei táborban összegyűlt sereget Matthey du Mont és Nicolas de Montreux legfeljebb 13 ezer főre becsülte. Hasonlóan vélekedett — valószínűleg Mercoeur herceg környezetének információit felhasználva — a történetíró

46 Istvánffy, 844. o.

47 Pecsevi, 157. o.

48 Kjátib Cselebi, 297. o.; Vámbéry, 720—721. o.; I. még Naïma, 150. o.

49 Istvánffy, 844. o.

50 Magyarország hadtörténete, I. 225. o. L. még Cerwinka: i.m. 428. o.

51 Istvánffy, 845. o.

52 Uo.; a segédcapatok (magyar, stb.) nélkül 17 ezer főre tette legújában Cerwinka: i.m. 464. o., 126. jegyzet.

53 Hannibal Matthey du Mont: Expeditionis Christiani exercitus ad Canisam diarium anno 1600 (a továbbiakban—Matthey du Mont). In: Reusner, N.: Rerum memorabilium in Pannonia sub Turcarum Imperatoribus a capta Constanti-nopoli usque ad hanc aetatem nostram, bello, militiaque gestarum. Frankfurt, 1603 (MTAK Kézirattár). 327. o.

54 Istvánffy, 845. o.; Matthey du Mont, 827. o.

55 Illésházy, 86. o.

Ortelius is.⁵⁶ A magyar források jóval nagyobb létszámról tesznek említést. A hadjáratban résztvevő Istvánffy művében vitába szállt azokkal, akik a szemenei tábor létszámát kevésre tették, szerinte 25 ezer fegyveres gyűlt itt össze. Illésháznál is ez a szám szerepel.⁵⁷ A legújabb szakirodalomban Marosi Endre a 13 ezer főre vonatkozó külföldi tudósításoknak adott hitelt.⁵⁸ Véleményünk szerint a nyugati források információi elsősorban a Mercoeur herceggel levő császári csapatokra vonatkoznak, a magyar és horvát segélyhadat kevésbé vették számításba. Valószínűleg a császári gyalogságot és lovasságot is csökkentett létszámmal számolták. Így a 13 ezres összlétszámot mindenképpen alacsonynak tartjuk, s nézetünk szerint a magyar források 25 ezres adata közelebb lehet a valósághoz. Természetesen e nagyobb létszám valamennyi fegyveresre vonatkozik, akik a szemenei táborban megjelentek. E csapatok harcértéke eltérő volt, s talán nem is mindegyik vett részt később a kanizsai csatában. Kétségtelen az is, hogy még a maximális létszám esetén sem képviselt a felmentő sereg igazán jelentős erőt.

¶ Az október elején tartott szemenei haditanácson mérlegelni kellett, hogy milyen módon segítse a felmentő sereg Kanizsát. Két lehetőség kínálkozott; vagy nyílt csatában próbálják meg legyőzni a várat ostromló török sereget, vagy pedig kisebb csapatot és élelmet, lőszert juttatnak be. A haditanács úgy határozott, hogy döntő csatát kell vívni az ellenséggel, mert „a mocsáros út segítség, vagy élelem beszállítását lehetetlenné teszi.”⁵⁹ Marosi Endre véleménye szerint azért nem volt lehetséges a várba erősítést bevinni, mert „az összes átjárót a törökök birtokolták.”⁶⁰ A szemenei táborba érkezett meg Ibrahim nagyvezír levele, amely ugyan megegyezéssel kecsegtetett, de a vár alól nem volt hajlandó elvonulni. Így a döntő csatát nem lehetett elkerülni. A felmentő sereg a gyors előrenyomulás érdekében hátrahagyta szekerei és a poggyász egy részét. Mivel a katonák csak három napra elegendő ételmet vittek magukkal, az expedíció sikerét csak egy minél hamarabb megívott győztes csata biztosíthatta. A csapatok hadrendben vonultak Kanizsa felé. Az elővédet magyar huszárok és hajdúk, valamint a Schönberg-gyalogezred alkotta. A derékhad élén Mercoeur testvére, Chaligni haladt a 2 lotharingiai ezreddel. Tőle jobbra vallon csapatok, balra pedig 4 ezred osztrák és cseh gyalogos, valamint flamand lovasok voltak. Chaligni hadát követte Siegfried Kollonitsch ezredes lovasaival. Az utóvédben morva lovasok és Friedrich Hollach gróf csapata volt.⁶¹ A sereg előbb Letenyénel vert tábort, a következő nap átkelt egy erdős hegyen, majd pedig egy mocsaras területen átvezető gázlón. A harmadik nap már a Kanizsához rendkívül közel, néhány mérföldre levő *Sormáshoz* érkeztek meg a csapatok.⁶² A következő napok csatái részben itt, részben pedig a Kanizsához közelebb levő török tábor előtt zajlottak. A helyszín alapján nemcsak kanizsai, hanem kanizsai—sormási ütközetekről is beszélhetünk. A csata pontos datálása az egymásnak ellentmondó forrásadatok miatt korántsem egyszerű feladat. Istvánffy művében egy helyen nyilvánvalóan tévesen október 9-re teszi a Mura-menti Döbrinél való táborozást. Rónai Horváth Jenő ebből az időpontból kiindulva szintén tévesen október 9. és 12. közé teszi a Sormásnál vívott csatát.⁶³ Istvánffy belső kronológiája alapján azonban október 7-re datálhatjuk a felmentő sereg megérkezését. A török források Rebi-ül-evvel 28-ik napjánál, azaz október 6-nál említik az ellenséges csapatok váratlan felbukkanását.⁶⁴ Illésházy

56 *Matthey du Mont*, 327. o.; *Fethrentheil-Gruppenberg*, 213. o.; 14 ezer főt említ *Ortelius*, *Hieronymus*: *Chronologia*. Nürnberg, 1604 (MTAK Kézirattár). 482. o.; *Ortelius Redivivus et Continuatus*. Frankfurt, 1665 (MTAK Kézirattár). 218. o.

57 *Istvánffy*, 846. o.; *Illésházy*, 86. o.; e számot fogadta el *Rónai Horváth Jenő*: i. m. 146. o.

58 *Magyarország hádtörténete*, I. 225. o.

59 *Istvánffy*, 846. o.; a döntő csata elfogadására l. még *Illésházy*, 86. o.

60 *Magyarország hádtörténete*, I. 225. o.

61 *Illésházy*, 86. o.; *Fethrentheil-Gruppenberg*, 213. o.

62 *Istvánffy*, 846. o.

63 *Uo.* 845. o.; *Rónai Horváth J.*: i. m. 146. o.

64 *Kjätib Cselébi*, 298. o.; *Naïma*, 150. o.; *Fekete*, 155. o.

a hónapot eltévesztve november 4-re teszi a megérkezést és az első összecsapást.⁶⁵ Nicolas de Montreux az első csatát október 8-ra helyezi, így a csapatok az előző nap, október 7-én érkezhettek meg.⁶⁶ Matthey du Mont szerint október 7-én volt az első ütközet a törökkel.⁶⁷ A felmentő sereg kényszerű távozását a források és a szakirodalom szinte egybehangzóan október 13-ra tette. Így a kanizsai csatát október 7—13-ra datálhatjuk.

A császári hadvezetés célja az volt a kanizsai csatával, hogy a törököt megverje és ezzel az ostrom abbahagyására kényszerítse. A török hadvezetés arra kényszerült, hogy a váratlanul megjelent ellenséggel felvegye a harcot. Ibrahim nagyvezír célja az lehetett, hogy az ellenséget mielőbb visszavonulásra készítse, hogy az ostromot mielőbb folytatni tudja, mivel a hadjárati idő vége (október 26—Kászim napja) már elég közel volt. A török legalább kétszeres túlerejében, a császári sereg jobb fegyvereiben, fejlettebb harcászataiban bízhatott. *Bár célja elérése érdekében mindkét fél döntő győzelmet hozó csatára törekedett, a terepviszonyok* (mocsaras, erdős terület) *nem kedveztek ennek.* Az ütközet mindenesetre elvonta a törököt a várostromtól és késleltette a vár feladását. A csata esetleges elhúzódása viszont hátrányos volt az élelmezési és utánpótlási bázisaitól messze elszakadt császári seregnek. A vár védői nem segíthették kitöréseikkel a felmentő sereget; mivel számuk az ostrom folyamán erőteljesen csökkent, puskaporuk is alig volt, ráadásul a török sereggel együtt harcoló pápai vallon csapatok az ostromárkokban maradtak. A janicsárokat viszont a török hadvezetés kivonta Kanizsa ostromából, mert a csatában az oszmán seregnek szüksége volt gyalogságára.⁶⁸

A kanizsai csata első napján, október 7-én (szombaton) a Sormáshoz érkező császári sereg török csapatokba ütközött. Pecsevi szerint az előző nap nagy esőzés volt. A ködös idő következtében az ellenséges csapatok váratlanul bukkantak fel és a török előrsöt megfutamították.⁶⁹ Isolano megemlíti, hogy a vár közelében visszaverték az őket megtámadó fegyveres szolgákat és csausokat.⁷⁰ Istvánffy szerint török zsoldos lovasok közeledtek és két ágyúval egy dombon foglaltak állást.⁷¹ Matthey du Mont szerint az ellenség részben a mocsáron túl egy dombon helyezkedett el, részben pedig átkelőben volt.⁷² Mercoeur herceg a két részre tagolt első harcrendet küldte a török lovasság ellen. A zárt harcrendben előrenyomuló csapatnak a törökök nem tudtak ellenállni, az ágyúkat otthagyták és fokozatosan visszavonultak. Mercoeur herceg a domb elfoglalása után az ellenségre irányozta ágyúit, amely táborába húzódott. A török lovasság visszaverése után Ibrahim nagyvezír kivonta a janicsárokat az ostromárkokból és a lovassággal együtt újabb támadást indított. A császári és a török tábor között egy nagy mocsár és egy kis erdő húzódott. A mocsár gázlója a császári tábor bal oldalán volt, a török ezt az átjárót próbálta elfoglalni. Kétórás összecsapás után a magyar gyalogság visszanyomta az ellenséget és megszállta a gázlót.⁷³ Isolano szerint a török kis ágyúkkal lőtte a tábort, de a lovasság átkelt a gázlón, elvette az ágyúkat és visszavonulásra kényszerítette az ellenséges csapatokat.⁷⁴ A török források az első napi csatánál, amelyet valószínűleg tévesen október 6-ra (Rebi-ül-evvel 28.) tesznek, a janicsárok megfutamodását említik. Szerintük közelharc helyett inkább ágyúval, puskával lőtték egymást az ellenfelek. A két tábor közelségét mutatja, hogy a császári sereg ágyúi túllőttek a török táboron

65 Illésházy, 86. u.

66 Fethrenheil-Gruppenberg, 213. o.

67 Matthey du Mont, 328. o.

68 Kjátib Cselebi, 298. o.; Pecsevi, 157. o.

69 Pecsevi, 157. o.

70 Isolano, 670. o.

71 Istvánffy, 846. o.

72 Matthey du Mont, 328. o.

73 Uo.; valamint Istvánffy, 846—847. o.

74 Isolano, 670. o. 11 kis ágyút említ.

és a kanizsai török ostromsáncokat rongálták.⁷⁵ Az október 7-i csatának a hamarosan leszálló este vetett végét. Az első napi ütközetben, amelyben igazán komoly veszteségek egyik oldalon sem lehettek, a császári sereg visszaverte az ellene irányuló támadásokat és Kanizsához rendkívül közel letáborozott. A tábor felállításánál is a csatarendet követték. A jobb szárnyon a horvát bán csapatai voltak; itt a kedvezőtlen terepviszonyok miatt különösen megerősítették árkokkal és sáncokkal a tábor, mivel a következő nap leginkább ebből az irányból várhattak támadást. A táborverésről Pecsevi azt írta, hogy „gyalogságuk táborukba vonult árkot ásni s reggel az átkozottak egy nagy hegyet és síkságot körülárkoltak s az árkot egy oldalánál mélységre kiástak s itt-ott tornyokat és ostromsáncokat készítettek s azokba ágyúkat és zárbuzánokat helyeztek.”⁷⁶

Másnap, október 8-án a kanizsai csata legjelentősebb összecsapására került sor. Az ütközetet török források szerint a császári csapatok, más források szerint az oszmán sereg kezdte meg. A két sereg csatarendben sorakozott fel saját táborra előtt; a csata Matthey du Mont szerint dél körül, Istvánffy szerint pedig csak két óra körül kezdődött el. A nagyvezír csapatát a mocsár mögé, védett helyre állította. A beglerbégek lovas seregei és a janicsárok tőle oldalt helyezkedtek el. Bár erről a török források nem tesznek említést, a hagyományoknak megfelelően az anatóliai beglerbég valószínűleg a jobb szárnyon, a ruméliai beglerbég pedig a bal szárnyon foglalt helyet. A janicsárok a mocsár átjárójánál sáncot építettek már reggel és ide 14 ágyút vittek.⁷⁷ A török elsősorban az ellenséges tábor gyengébbnek ítélt jobb oldala ellen intézett támadást. Miután azt megerősítve találta és ágyútűzzel verték vissza a rohamot a császári csapatok, az ellenség a táborral szomszédos erdőnél próbálkozott az áttöréssel. Matthey du Mont és Istvánffy tudósítása szerint a janicsárok előretolt állása ellen Mercoeur herceg parancsára Siegfried Kollonitsch és Hans Sigmund Herberstein 3 ezer emberrel indított rohamot.⁷⁸ A támadás sikeresnek bizonyult, a janicsárok megfutamodtak, az ágyúk a császári csapatok kezére kerültek. A janicsárokat egészen a török táborig üldözték. Hans Preiner gyalogosai már az ellenséges tábor szélénél, a sátrak között harcoltak. A teljes győzelemhez az lett volna szükséges, hogy a török tábor előtt harcoló alakulatokhoz csatlakozzanak a császári táborban maradt csapatok. Mercoeur herceg azonban csak kisebb segítséget tudott küldeni Kollonitschnak és Herbersteinnek. E segélycsapatok között volt két század vallon Georg Andreas Hoffkirchen vezetésével, Hoditz lovasai és Schönberg gyalogosai. Így a török tábor előtt harcoló csapatok létszámát körülbelül 5—6 ezer főre tehetjük.

A sereg zöme a császári táborban maradt. Döntő győzelmet azért nem arathatott Mercoeur herceg, mert félt attól, hogy ha egész seregével átnyomul a gázlón és megtámadja a török tábor, a mezőkeresztesi kudarcot ismétli meg, azaz döntő vereséget szenved. A fővezér a csata folyamán elküldte Starhemberg Gotthardot, tábori marsallját, hogy vizsgálja meg, vajon egész seregével és ágyúival átvonulhat-e a török tábornál harcolókhöz. Starhemberg jelentése szerint az utak szűkek, a mozgást mocsár és erdő gátolja, így az előrenyomulás nem lenne biztonságos.⁷⁹ Nagyobb segítség átküldését a túlsó oldalra az is meggátolta, hogy mintegy 2 ezer tatár erőteljesen rohmozta a császári tábor két oldalát. E támadásokat a jobb szárnyon a horvát bán,

75 *Kjätib Cselebi*, 298. o.; *Pecsevi*, 157. o.; *Vámbéry*, 721. o.

76 *Istvánffy*, 847. o.; *Matthey du Mont*, 328. o.; *Illésházy*, 86. o.; *Pecsevi*, 157. o.

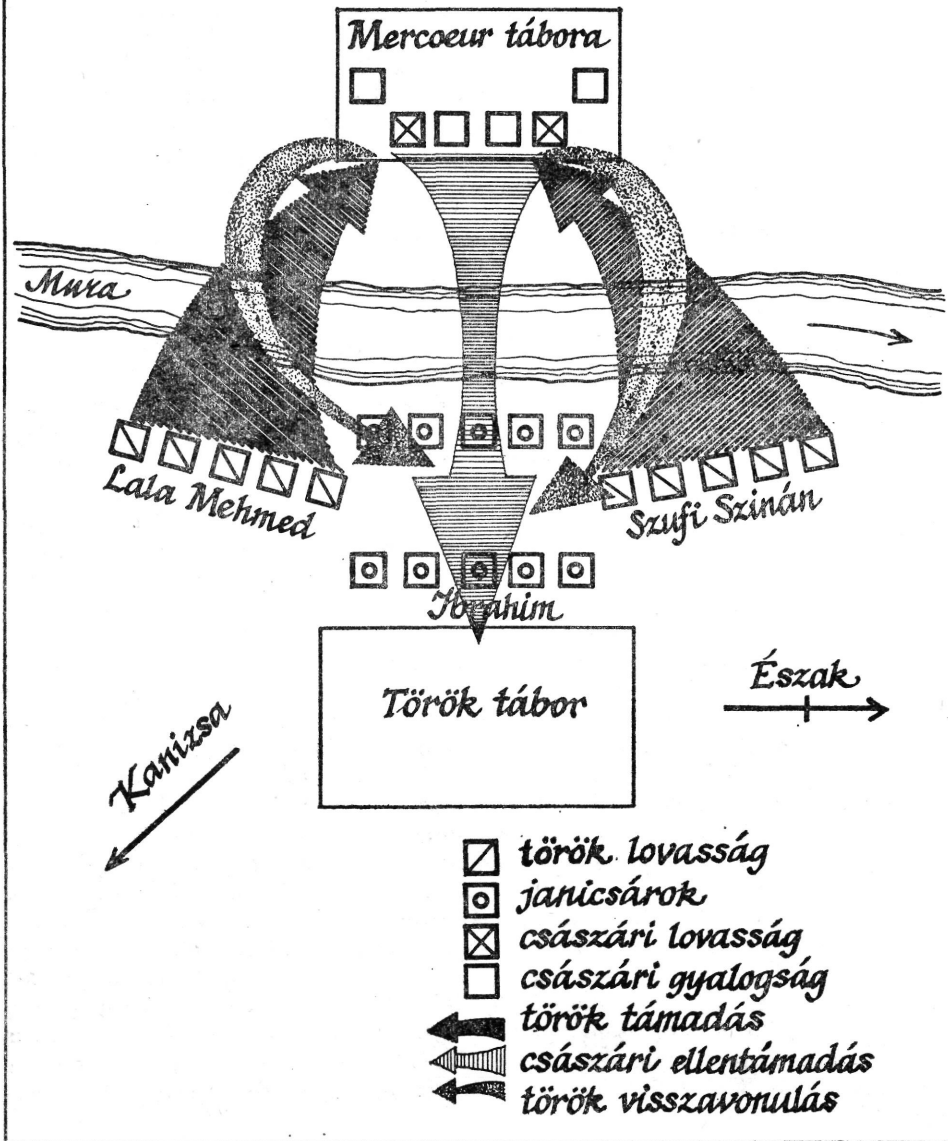
77 *Matthey du Mont*, 328—329. o.; *Istvánffy*, 847. o.; *Kjätib Cselebi*, 298. o.; *Pecsevi*, 157. o.

78 Nicolas de Montreux csak Kollonitschot említi, l. *Fethrentheil-Gruppenberg*, 213. o.; Kollonitschot és Herberstein *Istvánffy*, 847. o.; mellettük még Schönberget is *Matthey du Mont*, 329. o.; október 7-re tette az eseményt újabb *Marosi Endre*, l. *Magyarország hadtörténete*, I. 225. o.; l. még *Cerwinka*: i.m. 431. o.

79 *Istvánffy*, 847. o.; *Matthey du Mont*, 329. o.; *Fethrentheil-Gruppenberg*, 213. o.

Az október 8-i csata

3. ábra

a bal szárnyon pedig Holach gróf verte vissza.⁸⁰ Istvánffy szerint az október 8-i csatában a török kétezer lovas és ezer janicsárt veszített, valamint 14 ágyút.⁸¹

Külön kell foglalkoznunk a török források tudósításával az október 8-i csatáról. Ahogy már említettük, a török krónikások tévesen október 6-ra (Rebi-ül-evvel 28.) tették az első napi csatát. A következő nap (Rebi-ül-evvel 29 = október 7) újabb összecsapásról adnak hírt, amelyben a lovasság és a janicsárok is megfutamodtak. Az ellenség azonban cselet gyanított, s mivel az idő is ködös volt, visszavonult. E szűkszávú és tömör tudósítás azonban aligha vonatkozhat az október 8-i csatára, inkább az október 7-i összecsapásra gondolhatunk. Kjátib Cselebi a következő napi csatát Rebi-ül-akhir elsejére teszi, ami október 9-nek felel meg. Ezt a csatát az előbbieknél jóval részletesebben írja le, az eseményekből azonban nyilvánvalóan kitűnik, hogy a török történetíró tévedést követett el az ütközet datálásában. Rebi-ül-evvel ugyanis 30 napos hónap, így e hónap 29-ét csak 30-a (október 8.) követhette, nem pedig a következő hónap első napja. Kjátib Cselebi leírása szerint e napon a török sereg nagy része az ellenséges tábor ellen vonult. A keresztény tábor közelében levő erdőben az ellenség puskásokat és zarbuzánokat helyezett el, a közeledő török csapatokra tüzet zúdítottak.

A török krónikások szerint Ibrahim nagyvezír mellett csak kevesen maradtak a török táborban. Fejzi 10 ezer janicsárt említ, Istvánffynál — más napra vonatkozóan ugyan — 4 ezer janicsár szerepel.⁸² Az ellenség ezt arra használta ki, hogy leshelyről támadást indítson a török tábor ellen azzal a céllal, hogy csapatokat, élelmet és lőszeret vigyenek be a várba. A janicsárok gyáván megfutamodtak és a nagyvezírral levő lovasok közül is sokan elesetek. A táborban levő törökök pánikba estek. A válságos helyzetben Ibrahim pasa parancsokat (bujuruldi) küldött a császári tábor előtt harcoló alakulatok vezetőihez: a ruméliai és anatóliai beglerbégekhez, Mehmed kethüdához és a topsi basihoz. Először Szufi Szinán anatóliai beglerbég tért vissza, de csak akkor merete megtámadni az ellenséget, amikor már a többi török csapat is visszaérkezett. A harcban elsősorban a lovasság vett részt, a janicsárok sátraikban húzódtak meg. Végül a topsik ágyúzása állította meg a sátrak előtt harcoló ellenséget, amely az este beálltával saját táborába vonult vissza.⁸³

Az október 8-i csata során mind a császári, mind pedig a török tábor előtt heves harcok folytak. A császári sereg nagyobb része táborában maradt és a török lovasság támadását igyekezett visszaverni. A gázlónál emelt török sáncok, a török hídfőállása ellen azonban egy kisebb seregrésszel rohamot indítottak, s egészen a török táborig hatoltak. Mivel a török had nagyobb része is a túlsó oldalon harcolt, a nagyvezírral a török táborban maradt csapatok veszélyes helyzetbe kerültek. Létszámban ugyan felülmúlták a támadó alakulatokat, de alig volt lovasság velük. A törökök azt hitték, hogy a tábort megtámadó lovas és gyalogos csapatok a várba akarnak erősítést bevinni. Erre azonban nem volt lehetőség, ha a török táboron sikerül is keresztül törni, ahogy Nicolas de Montreux meg is jegyezte, a várak szélessége és mélysége megakadályozta volna a segítség bejuttatását Kanizsára.⁸⁴ A csata kétségkívül a császári felmentő sereg győelmét hozta, de döntő csatává az adott körülmények között nem válhatott. Merceour herceg joggal félt attól, hogy seregének zárt hadrendje az ellenséges táborba való benyomulással felbomlana és a zsákmányolástól sem tudná katonáit visszatartani. Így viszont várható volt, hogy a török a következő napokban nagy erővel indít támadást a tábor ellen, hogy a császári sereget távozásra kényszerítse.

⁸⁰ Matthey du Mont, 329. o.

⁸¹ Istvánffy, 847. o.; I. még Cervinka: i.m. 432. o.

⁸² Vámbéry, 723. o.; Istvánffy, 848. o.

⁸³ A csatára I. Kjátib Cselebi, 298—299. o.; Naïma, 151—152. o.; Vámbéry, 723—724. o.

⁸⁴ Fethrentheil-Gruppenberg, 213. o.

A következő napok ütközetei eléggé összerosódnak a forrásokban. A források egy része (Illésházy, Isolano, Pecsevi) nem is részletezi e harcokat, csak az első vagy az első két nap összecsapásait említik meg. *Október 9-én* Istvánffy szerint a táborral délről szomszédos erdő felől támadott az ellenség, a csatában többen is elesetek a törökök közül. Matthey du Mont megemlíti, hogy Mercoeur herceg a tábort a főleg hátulról rohamozó ellenséggel szemben szekerekkel megerősítette és az ellenséget ágyúkkal lövette. A tábor nagy része egyébként nyitva állt és heves harcok dúltak délután 3 óráig. Szerinte ezen a napon érkezett meg Johann von Tilly alezredes a Lotharingiában toborzott 300 vértessel.⁸⁵ Nicolas de Montreux szerint Tilly csapata 12 szekér élelmiszert hozott magával, ami valamelyest csökkenthette volna a már éhező tábor gondjait.⁸⁶ Tilly alakulatát az erdő felől 3 ezer török és tatár lovas támadta meg. Tilly hősiessen védekezett, egy nyíl őt is súlyosan megsebesítette, de a rohamokat háromszor is visszaverte. Mercoeur herceg a teljesen bekerített vértések segítségére Vehrlint küldte egy lovasdandárral, amely az ellenséget visszaűzte az erdőbe. A török állítólag 100, Tilly csak 12 embert vesztett, de az élelemszállítmány tatár kézre került.⁸⁷ Fejzi erről a napról azt mondja, hogy 200 tatár és 70—80 janicsár akadályozta meg azt, hogy az ellenség a várba élelmiszert juttasson be.⁸⁸ Valójában Tilly csapata nem a várba, hanem a táborba igyekezett csekélynek mondható szállítmányával.

Október 10-én a török újabb támadást indított a felmentő sereg tábora ellen. Istvánffy szerint a nagyvezír a táborban maradt 4 ezer janicsárral, többi hadát Mehmed kethüda vezetése alatt három hadoszlopban támadásra küldte. A török körülvette a tábort, de az ágyú és puskatűz miatt nem tudott oda behatolni.⁸⁹ Matthey du Mont leírása szerint az ellenség még nagyobb számban jelent meg a császári tábor előtt, mint a korábbi napokon. Húszezer török lovas hátulról rohamozott és Holach gróf kissé előrenyomuló lovasait megtámadták. A török mindenfelől igyekezett betörni a táborba, de a császári csapatok bátran harcoltak és zárt hadrendjüket megtartották, amelyben gyalogosok és lovasok keverten voltak.⁹⁰ Végül az ellenség alkonyatkor visszavonult saját táborába. Ezen a napon már komoly problémát jelentett az élelmiszerhiány. Matthey du Mont megemlíti, hogy Mercoeur herceg haditanácsot hívott össze. A haditanács résztvevőinek többsége úgy vélekedett, hogy el kell vonulni Kanizsa alól. A fővezér és Kollonitsch felhívta a figyelmet arra, hogy a visszavonulás nagyobb veszélyekkel járna, mintha ott maradnának. Közben megérkezett gróf Maximilian Salm 200 szekér élelemmel, amely 2 vagy 3 napra fedezhette a csapatok szükségleteit. Így a haditanács feloszlott és a döntést későbbre halasztotta.⁹¹

Az *október 11-i* harcokról a források keveset írnak. Kjátib Cselebi azt írja, hogy ezen a napon az iszlám sereg lovassága és gyalogsága újra támadást intézett az ellenség tábora ellen. Estig tartó ágyú- és puskaharc volt, s az emírek közül az aladsahiszári bég elesett.⁹² Valószínűleg erre utal az egyébként kétes hitelű és túlzásokkal teli fethnáménak az a mondata, amely szerint „a hatodik napon az említett csillagsokaságú sereg (ti. a török — T. S. L.) rájuk zúdult; táboruk ellen számtalan zarbuzant állítottak és úgy szórták fejükre az ágyú- és puska golyókat, mint a zápor vagy a jégeső.”⁹³ Nicolas de Montreux arról emlékezett meg, hogy a török támadást indított,

85 *Matthey du Mont*, 329. o.; *Istvánffy*, 848. o. Utóbbi szerint október 10-én érkezett meg Tilly, a harmincéves háború későbbi híres hadvezére.

86 *Fethrentheil—Gruppenberg*, 214. o.

87 Uo.; *Istvánffy*, 848. o.; *Matthey du Mont*, 329—330. o.

88 *Vámbéry*, 725. o.

89 *Istvánffy*, 848. o.

90 *Matthey du Mont*, 330. o.

91 Uo.; *Istvánffy*, 848. o. szerint október 12-én jött Salm.

92 *Kjátib Cselebi*, 299. o.; *Naima*, 152. o.

93 *Fekete*, 156. o.

de az eső és a szél mindkét sereget erősen akadályozta. Szerinte Chaligni, Mercoeur herceg testvére táborát rohanták meg, de a 2 órás csatában 30 ezer török sem tudta áttörni állásait. Végül Mercoeur herceg verte vissza a török rohamot. Török részről 1200 fő esett el, míg a császári sereg csak 200 embert veszített.⁹⁴

Október 12-én a török újból hevesen ágyúzta a császári táborat az erdővel szomszédos oldal felől. A tatárok igyekeztek rajtaiütni a táboron, de támadásukat visszaverték.⁹⁵ A felmentő sereg helyzete válságosra fordult, mert a Salm által hozott élelem legfeljebb néhány napra volt elegendő. A portyázó török és tatár csapatok az élelmiszerszállmányokat elfogták, az utánpótlás útját teljesen elzárták. A katonák éheztek, a takarmányhiány miatt a lovak sorra hullottak el. A haditanács este megint összeült, hogy megtárgyalja a visszavonulás kérdését. Végül úgy döntöttek, hogy a Murához vonulnak, ahonnan nagyobb élelmiszerkészlettel térnek majd vissza Kanizsához. A fővezér és Kollonitsch ezúttal is hangoztatta ellenvéleményét, mivel tartottak attól, hogy elvonulásuk miatt Kanizsa védői reményüket veszítik és feladják a várat. Végül azonban Mercoeur herceg is elfogadta vezérei véleményét és a visszavonulást elrendelte.⁹⁶

A császári sereget az *október 13-án* virradó éjszakán riadóztatták és szigorú hadrendben megkezdték a visszavonulást. Ez rendkívül kényes hadműveletnek számított, a török és tatár lovasság várható támadása könnyen pánikot idézhetett volna elő, ami az egész sereg felbomlásához, katasztrofális vereségéhez vezethetett volna. Mercoeur herceg előreküldte a betegeket, sebesülteket és az ágyúkat a Mura partján levő, őrséggel ellátott hídfőálláshoz.⁹⁷ Istvánffy szerint Zrínyi György vonult elől, őt követte Karl Ludwig Sulz az ágyúkkal és a poggyással. Utánuk vonult Hollach lovassága és a horvát bán serege. A hátvédet Nádasdy Ferenc, Kollonitsch és Thurn csapatai alkották.⁹⁸ A visszavonuló császári sereget Mehmed kethüda, Murad pasa, Haszán szigetvári bég és a tatárok üldözték.⁹⁹ Először az utóvédet támadták meg, Heinrich Matthias Thurn alakulatát. Mercoeur fővezér erre visszarendelte Kollonitsch, Tilly, Hollach és Nádasdy alakulatait. Az összecsapások során a török 20 ezer fővel hátulról és oldalról támadta a császári csapatokat. A rohamokat háromórás küzdelem után némi veszteség árán sikerült visszaverni. E csata egy mocsár átjárójánál folyt, hajnaltájban és kora reggel. Az ellenség visszaűzése után Mercoeur herceg rendezte a sorokat, a jobb szárnyra kirendelte testvérét vallonjaival, a bal szárnyra pedig Preiner gyalogosait. A felmentő sereg Letenyéig, a hajóhídhöz vonult vissza.¹⁰⁰ A visszavonulás nehéz hadműveletét a rossz terepviszonyok, az ellenség állandó támadásai ellenére nagyobb veszteségek nélkül hajtotta végre Mercoeur herceg. A málna, a szekerek egy része viszont az üldöző török csapatok kezére került. Kanizsát lényegében sorsára hagyták, bár a fővezér vissza akart térni a vár felmentésére. Az október 17-én már Szemenyénél állomásozó sereg azonban fokozatosan szétszéledt, nem lehetett visszatartani a csapatokat.

A törökök a felmentő sereg elvonulása után folytatták a vár ostromát és egy héttel később már a döntő rohamra készülődtek. A török krónikások szerint az oszmán sereg is nehézségekkel küszködött; élelmezési problémák voltak, s közeledett Kászim napja, a hadjárati idő vége. A várárok feltöltése sem haladt túlságosan előre.¹⁰¹

94 *Fethrentheil—Gruppenberg*, 214—215. o.

95 *Uo.*; *Matthey du Mont*, 330. o.

96 *Istvánffy*, 848—849. o.; *Matthey du Mont*, 330. o.

97 *Fethrentheil—Gruppenberg*, 216. o.

98 *Istvánffy*, 849. o.

99 *Kjátib Cselebi*, 300. o.; *Pecsevi*, 158. o. némely beglerbégeket említ; Fejzi szerint a szerdár nem engedte meg, hogy az ellenséget üldözzék, l. *Vámbéry*, 725. o.

100 A visszavonulás alatti harcokra a legrészletesebb *Matthey du Mont*, 331—333. o.; l. még *Istvánffy*, 849—850. o.;

Fethrentheil—Gruppenberg, 217. o.

101 *Kjátib Cselebi*, 300, 302. o.; *Naïma*, 155. o.

Paradeiser főkapitány a kanizsai őrség követelésére *október 21-én feladta a várat*. A feladás oka az volt, hogy felmentő seregre már nem számíthattak és lőporuk sem volt.¹⁰² Az Ibrahim nagyvezírral kötött egyezség szerint az őrség a hadiszerek kivételével elvihette ingóságait. Kanizsa eleste a dunántúli végvárrendszer súlyos vesztesége volt, megnyílt az út a török előtt az örökös tartományok és Bécs felé. Kanizsát a török egy újonnan felállított vilájet székhelyévé tette és erős őrséget helyeztek a várba. A nagyvezír sikerét nagyra értékelték Isztambulban is; III. Mehmed szultán Ibrahim pasát örökös nagyvezírévé tette.

A *kanizsai csata* a 15 éves háború több csatájához (győri, mezőkeresztesi, váci, sárréti, pesti) hasonlóan több napig tartott. Ezekből az összecsapásokból rendre a korszerűbb taktikával és fegyverzettel harcoló császári csapatok kerültek ki győztesen. A török állítólag 6 ezer főt veszített,¹⁰³ a császári sereg vesztesége jóval kisebb lehetett. A mezőkeresztesi csatához képest csekély veszteségek okát abban látjuk, hogy *a két sereg egészét foglalkoztató nyílt csatára az adott terepviszonyok között nem került sor*. A harc nagyobb részben a védekezésre berendezkedett császári csapatok táboránál zajlott. A kanizsai hadjáratot (várostrom, az ellenséges tábor elleni harc) a legnehezebb, a legküzdelmesebb háborúnak nevezte Kjátib Cselebi. Véleménye szerint ez a hadjárat a nehézségek tekintetében felülmúlta az egri hadjáratot, s a mezőkeresztesi csatát is. Az ellenséges sereg visszavonulását, a tucsarakkal körülvevett erős vár feladását a török krónikások Allah kegyelmének tulajdonították.¹⁰⁴ A császári udvar Kanizsa feladásáért a parancsnokot, Georg Paradeisert hibáztatta és azzal gyanúsította meg, hogy pénzt kapott a töröktől árulása fejében. A bűnbaknak megtett főkapitányt elítélték és kezének levágása után 1601-ben kivégezték.¹⁰⁵ Kanizsa védői valójában mindent megtettek és 43 napos védekezésük valóban a maximumot jelentette, amire az adott körülmények között képesek lehettek. A lőportorony felrobbanása után a védők már csak a felmentő seregben bízhattak. Mercœur seregének visszavonulása után a török sereg bizonyosan képes lett volna arra, hogy ha a védők a végsőig kitartanak, rohammal vegye be a várat. A védők a kétségbeesztő helyzetben a kisebbik rosszat választották, a döntő roham előtt szabad elvonulás fejében feladták a várat.

A felmentő sereget és Mercœur herceget sem hibáztathatjuk Kanizsa elestéért.¹⁰⁶ A császári sereg, éllemezési bázisaitól messze eltávolodva, mindent megtett a vár felmentése érdekében. Több napon át lekötötte az ellenség erőit, ezalatt Kanizsa ostroma lényegében szünetelt. Az október 8-i csata kivételével azonban a jóval kisebb létszámú felmentő sereg defenzívában volt, csak a török támadások visszaverésére volt képes. Véleményünk szerint a *kanizsai kudarc okai* a következők voltak:

1. A Győrnél táborozó császári sereg a török haditerv megváltozása miatt *közel 1 hónapos fáziskéséssel* ért Kanizsához, amelynek sorsa ekkorára már megpecsételődőtt.

102 Kjátib Cselebi, 300—301. o.; Naïma, 153—154. o.; Fekete, 156. o. Kanizsa feladását a török források Rebi-ül-khír hó 13-ra tették, az ellenség kivonulását a várból pedig 14-re; ez október 21-nek és 22-nek felel meg; a történeti irodalomban *október 22-re* datálta Rónai Horváth J.: i. m. 147. o.; Magyar történelmi kronológia. Az éstörténettől 1966-ig. (Szerk. Gunst Péter.) Bp. 1968. 102. o.; Magyarország hadtörténete I. 226, 592. o.; *október 21-re* l. Tóth S. L.: A 15 éves háború (1593—1606). In: Fejezetek a régebbi magyar történelemből II. (Szerk. Makk Ferenc.) (jegyzet) Bp., 1985. 166. o.; *október 20-ra* l. Magyarország története II. Bp. 1972. 633. o.; Magyarország történeti kronológiája. A kezdetektől 1970-ig. I—IV. (Főszerk. Benda Kálmán.) II. (1526—1848). Bp. 1982. 422. o.

103 Matthey du Mont, 336. o.

104 Kjátib Cselebi, 302. o.; Pecsevi, 158. o.; Naïma, 155. o.; egyedül a fethnáme állította be úgy, hogy az oszmán sereg támadásai késztették távozásra a császári sereget, l. Fekete, 156. o.

105 Fethrenthei—Gruppenberg, 218. o.; Istvánffy, 850. o.

106 Mercœur herceget tehetetlen hadvezérnek nevezi Doberdói Bánlaci J., i. m. 333. o.; a fővezér érdemeit a sereg megmentésében kiemelte már Matthey du Mont, 334—335. o.; Istvánffy, 850. o.; Isolano, 670. o.; újabban a szakirodalomban is pozitívan értékelte Kanizsa védelmét és Mercœur Marosi Endre, l. Magyarország hadtörténete, I. 226. o.

2. Döntő győzelemre az adott körülmények között (mocsaras terep, túlerőben levő ellenség, élelmezési nehézségek) nem volt lehetőség.

3. A terepviszonyok, a török tábor elhelyezkedése miatt a várba nem lehetett erősítést, utánpótlást beküldeni.

Шандор Ласло Тот

БИТВА ПРИ Г. КАНИЖА, 7—13. ОКТЯБРЯ 1600 Г.

Резюме

В ходе 15-летней войны (1593—1606 гг.) в Венгрии сложилось равновесие сил между Габсбургами и Османской империей. Великий визирь Ибрагим своими военными походами в 1599—1600 годах хотел достичь установления благоприятного статус-кво, который мог бы послужить ему основой для заключения мира. Турецкое военное руководство в обоих военных походах ставило своей целью отвоевание Эстергома, но в 1600 году в интересах обеспечения линии подвоза на военных советах, проведенных в Венгрии (в Осисеке и в Бабочке) изменил план военной кампании. Турецкая армия двинулась сначала на Бабочку, а затем на г. Канижа, бывший ключом Южного Задунавья (8 сентября). Кайзеровское военное руководство, проводившее оборонительную тактику, — как и в предыдущем году, — в 1600 году также ожидало противника в районе Эстергома, в силу чего события опередили его планы. Канижа уже почти месяц находилась под осадой турок, когда спасательная армия, возглавляемая герцогом Меркуром, 7 октября прибила к крепости. Турецкие войска могли лишь с трудом подойти к крепости Канижа, окруженной широкими, заболоченными крепостными рвами, осада затянулась. Однако после того, как была взорвана пороховая башня крепости, судьба Канижи была решена; защитники крепости могли лишь надеяться на успех спасательной армии.

Канижайская битва длилась в течение нескольких дней, с 7 по 13 октября. Кайзеровское военное руководство хотело обратить её в решающее сражение, но турки превосходили кайзеровское войско по райней мере и два раза (примерно 50 тысяч турок и не более 25 тысяч человек в габсбургской армии), кроме того болотистая местность не благоприятствовала открытой битве. Кайзеровские войска окопались в лагерях и успешно отражали возобновляющиеся ежедневно наступления турок. Против турецкого лагеря, находившегося на противоположной стороне болота, часть кайзеровских войск выступила с битвой лишь 8 октября (Коллонич, Герберштейн). Однако они не могли одержать решающей победы, так как турецкие части, сражавшиеся у кайзеровского лагеря, по приказу великого визиря повернули назад и поспешили на помощь великому визирю. В свою очередь герцог Меркур в силу неблагоприятных условий местности не смел со всем своим войском начинать наступление против турецкого лагеря. Кайзеровская армия, далеко оторвавшаяся от своих баз с провиантом, по причине голода, разразившегося в лагере, в конце концов вынуждена была отступить (13 октября). Армия, отступавшая в боевом порядке, отвела атаки преследовавших её турецких войск. Оставленная на произвол судьбы Канижа 21 октября капитулировала перед турками, продолжавшими осаду после 13 октября. Был создан новый турецкий вилайет с центром Канижа. С занятием Канижи турки захватили большую часть Южного Задунавья, пред ними открылся путь в сторону наследных провинций в Вены.

Sándor László Tóth

DIE SCHLACHT VON KANIZSA, 7—13. OKTOBER 1600

Resumee

Während des Fünfzehnjähriges Krieges (1593—1606) gestaltete sich ein Gleichgewicht der Kräfte zwischen den türkischen und den habsburgischen Reichen auf dem Gebiet Ungarns. Großwesir Ibrahim wollte durch seinem Feldzug von 1599—1600 einen günstigen Status quo erzielen aufgrund wessen er einen Frieden hätte schließen können. Die türkische Heerführung hatte zum Ziel in den beiden Feldzügen die Rückeroberung von Gran gesetzt, aber sie hatte den Feldzugsplan im Interesse der Sicherung der Nachschublinie im Jahre 1600 an den Kriegsräte in Ungarn (Eszék, Babocsa) verändert. Zuerst marschierte das türkische Heer gegen Babocsa, dann gegen Kanizsa, den Schlüssel von Transdanubien-Süd auf. (den 8-ten September).

Die eine defensive Taktik führende kaiserliche Heerführung erwartete den Feind wie im früheren Jahr auch 1600 im Raum von Gran und geriet dadurch in einen Schrittnachteil. Kanizsa wurde von den Türken schon seit fast einem Monat als die vom Fürst Mercoeur geführte Entsatzarmee am 7-ten Oktober die Burg erreichte. Die Burg von Kanizsa, die durch einen breiten, sumpfig gemachten Festungsgraben umgezogen war, war für die türkischen Truppen schwer zugänglich und die Belagerung hat sich hingezogen. Nach der Sprengung des Pulverturms wurde das Schicksal der Burg von Kanizsa besiegelt, und ihre Verteidiger konnten nur auf den Erfolg der Entsatztruppen hoffen.

Die Schlacht von Kanizsa wurde tagelang vom 7-ten bis zum 13-ten Oktober geschlagen. Die kaiserliche Heerführung wollte eine Entscheidungsschlacht erzwingen aber die Türken hatten mindestens eine zweifache Übermacht (ung. 50 Tausend Mann und höchstens 25 Tausend Mann) und auch das versumpfte Gebiet war ungünstig für eine offene Schlacht.

Die kaiserliche Truppen haben sich in Lagern verschanzt und haben die sich täglich erneuernden türkischen Angriffe mit Erfolg zurückgeschlagen. Aber gegen das türkische Lager am jenseitigen Ufer des Sumpfes marschierte ein Teil der kaiserlichen Truppen (Kollonitsch, Herberstein) erst in der Schlacht vom 8-ten Oktober auf. Sie konnten aber einen entscheidenden Sieg nicht davontragen, da die an den kaiserlichen Lager kämpfenden türkischen Truppen auf den Befehl des Großwesirs zurückkehrten und dem Großwesir zum Hilfe eilten. Fürst Mercoeur wagte aber nicht wegen den ungünstigen Terrainverhältnisse einen Angriff gegen den türkischen Lager zu eröffnen. Das sich von seinen Verpflegsbasen weit entfernte kaiserliche Heer mußte sich schließlich wegen der Hungernot im Lager zurückziehen (den 13-ten Oktober). Das sich in der Kriagsordnung zurückziehende Heer hat die nachjagenden türkischen Truppen abgeschlagen. Die ihrem Schicksal überlassene Burg von Kanizsa kapitulierte aber vor den türkischen Truppen, die den Kampf auch nach dem 13-ten Oktober vortgesetzt hat (den 21-ten Oktober). Mit Kanizsa als Zentrum entstand eine neue türkische provinzialische Verwaltungsgebiet (vilaet). Mit der Eroberung von Kanizsa besetzten die Türken den größten Teil von Transdanubien-Süd und wurde der Weg nach den Kronländern und nach Wien eröffnet.